

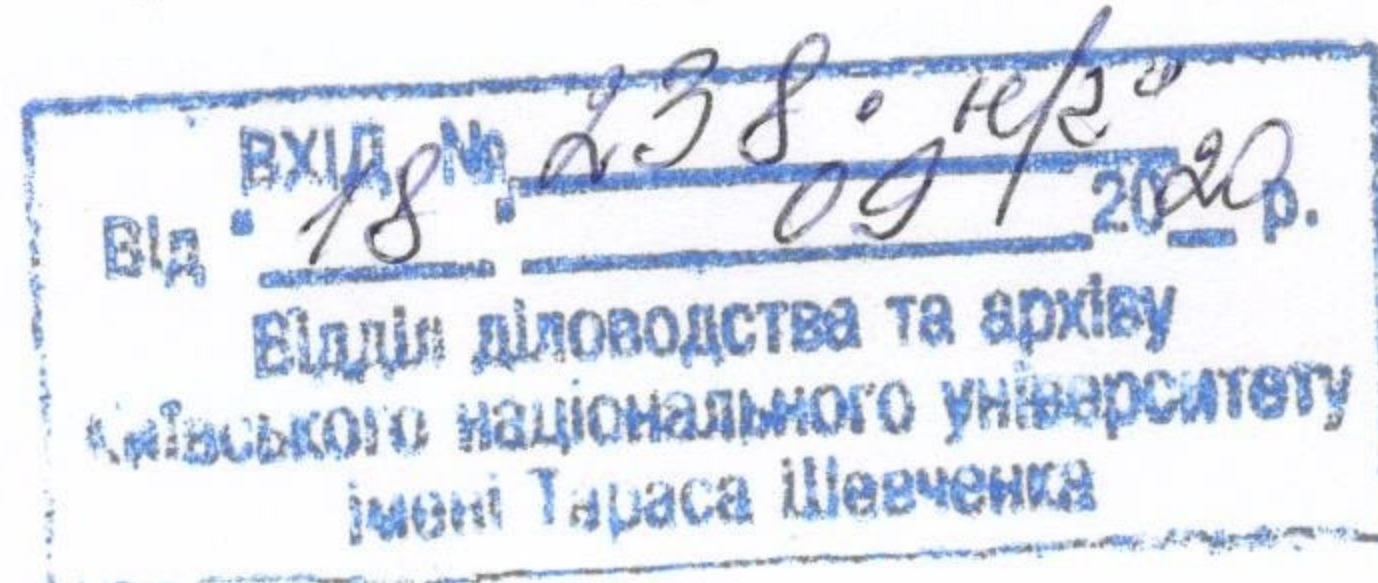
ВІДГУК

офіційного опонента на дисертацію Лешенок Уляни Сергіївни «Емпірична ідентифікація політичних орієнтацій на основі життєвих цінностей в українському суспільстві», поданої до спеціалізованої вченої ради Д 26.001.30 у Київському національному університеті імені Тараса Шевченка на здобуття наукового ступеня кандидата соціологічних наук за спеціальністю 22.00.02 – методологія та методи соціологічних досліджень

Актуальність обраної теми дисертації. Попри значну кількість соціологічних досліджень політичних орієнтацій, підгрунття цього явища протягом соціальних трансформацій аналізується не системно і недостатньо глибоко. Соціологічна специфіка аналізу політичних орієнтацій громадян базується насамперед на підходах, які відображають наслідки самовизначення суб'єкта в системі політичних координат. Необхідність дослідження політичних орієнтацій на основі життєвих цінностей пов'язана з тим, що політичне позиціонування індивіда за умов суспільних трансформацій часто зумовлюється не структурними чинниками, а соціокультурними змінами, відтак визначення детермінант політичних орієнтацій є актуальним завданням для науковців.

Попри тривалий досвід емпіричної фіксації політичних орієнтацій, існує проблема теоретико-методологічної невизначеності у їхній соціологічній концептуалізації. Накопичений пласт досліджень взаємозв'язку життєвих цінностей та політичних орієнтацій потребував узагальнення та емпіричної систематизації. Тому дисертаційна робота Уляни Лешенок є цілком актуальною для сьогодення.

Ступінь обґрунтованості наукових положень дисертації, їх достовірності й новизни. Беручи до уваги спеціальність, за якою захищається дисертантка, цілком логічним є її аргументи, що «основними викликами при вимірюванні політичних орієнтацій є необхідність забезпечення можливості узагальнення та порівняння політичних орієнтацій різних соціальних груп, або

можливостей вивчення динаміки, тобто, порівняння політичних орієнтацій однієї і тієї ж групи у різні періоди часу» (с. 15). Дотепер найбільш поширеним підходом до вивчення політичних орієнтацій є узагальнення через ідеологічні концепти. Однак це вимагає від респондента високий рівень обізнаності щодо політичної сфери життя суспільства та володіння абстрактним мисленням. У зв'язку з цим, для вирішення цих проблем постала необхідність пошуків альтернативного підходу до ідентифікації політичних орієнтацій, а саме інформації про політичні орієнтації респондента без прямих запитань щодо них. Цією альтернативою стало обґрунтування дисертанткою процедури ідентифікації політичних орієнтацій на основі життєвих цінностей.

У *першому розділі* дисертаційної роботи розглянуто підходи щодо теоретичної інтерпретації поняття «життєві цінності», а також описано підходи щодо їхнього вимірювання. У відповідності до мети та завдань дослідження серед представленого розмаїття методик дисертанткою була обрана методика Шалома Шварца. Перевагою даної методики є те, що вона відтворює систему цінностей окремої особи, здатної самостійно оцінювати певні орієнтири у різних сферах життя, у тому числі, у політичній сфері. Отриманий список цінностей неодноразово довів свою валідність та потенційно може бути універсальним для різних спільнот та культур. Методика передбачає наявність схожих та протилежних за своїм мотиваційним змістом цінностей, що дозволяє розмістити протилежні цінності на різних кінцях континууму, у межах якого можна структурувати політичні орієнтації.

У *другому розділі* дисертантка проаналізувала підходи щодо дослідження політичних орієнтацій, а також конкретні методики їх вимірювання. Розглянуто поширені варіанти ідеологічних континуумів, у межах яких респондент позначає свою позицію, що слугує індикатором його політичних орієнтацій. В результаті порівняння прямих і непрямих підходів до вимірювання політичних орієнтацій, було обґрунтовано необхідність використання саме непрямих підходів. Зрештою, в роботі обґрунтовано можливість ідентифікації політичних

орієнтацій на основі життєвих цінностей, виходячи з кореляційного зв'язку між ціннісними орієнтаціями та політичними орієнтаціями, а також причинного впливу ціннісних орієнтацій на політичні.

У *третьому розділі* дисертанткою здійснено власне емпіричне дослідження зв'язку між життєвими цінностями та політичними орієнтаціями. Зокрема, було доведено зв'язок між цінностями та ідеологічною самоідентифікацією респондентів по шкалі ліві-праві. В результаті застосування кореляційного аналізу продемонстровано, що політичні орієнтації сильніше пов'язані з цінностями, ніж з ідеологічною ідентифікацією. Крім цього, було доведено наявність зв'язку між ціннісними орієнтаціями та електоральним вибором українців на індивідуальному та на груповому рівнях.

Значущість дослідження для науки і практики, шляхи використання результатів. Отримані результати мають наукову й суспільну цінність, оскільки вперше в українській соціології обґрунтовано процедуру ідентифікації політичних орієнтацій на основі життєвих цінностей у перехідному суспільстві.

Для обґрунтування можливості цієї ідентифікації були розглянуті теоретичні розробки, де цінності представлені як певний узгоджуючий елемент, який об'єднує розрізнені установки, орієнтації, уявлення людей щодо різних сфер життя, у тому числі щодо політичної сфери життя суспільства.

Не менш важливим є обґрунтування можливостей використання ціннісних орієнтацій прихильників політичних партій як основи для класифікації цих партій. Дієвість методики доводить той факт, що, незважаючи на невелику кількість партій, використаних у аналізі, за допомогою методу аналізу відповідностей їх вдалось розділити на три групи.

Також на основі аналізу рівня вираженості життєвих цінностей та електоральної підтримки політичних партій здійснено кластеризацію областей України. Залучення цінностей до аналізу дало можливість зробити валідну та надійну кластерну структуру територій на основі політичних вподобань населення. Поєднання життєвих цінностей (на агрегованому рівні) та

результатів голосування за територіями дає можливість оцінювати отриману кластерну структуру у динаміці.

У роботі зібрані практичні напрацювання західних науковців щодо різних методик вимірювання політичних орієнтацій та цінностей, які стануть у пригоді в якості навчальних матеріалів. Думаю, у майбутньому авторові потрібно обов'язково опублікувати ці матеріали як методичний посібник, який стане в нагоді не лише студентам, магістрам чи аспірантам, але й буде важливим взірцем для досвідчених науковців.

У цілому матеріали роботи можуть стати унаочненням у викладанні методології та методів соціології.

Дискусійні положення та зауваження. При загальній позитивній оцінці представленого дисертаційного дослідження, слід зазначити, що низка наукових положень дисертації потребує уточнення.

1. В процесі аналізу дисертантка зосереджується переважно на західних авторах і вкрай побіжно згадує вітчизняних авторів, які впродовж багатьох років досліджували подібну проблематику. Не зайвим було б згадати оригінальну розробку українського соціолога Анатолія Олександровича Ручки – аксіо-моніторинг ціннісних орієнтацій, в якому емпірично відстежується їхня динаміка майже 30 років. Завдяки цьому аксіо-моніторингові вдалося зафіксувати зростання модернізаційного потенціалу політико-громадянських цінностей напередодні обох Майданів, що вказує на певний зв'язок цінностей та протестної поведінки. І хоча в списку літератури дисертації прописані аж 6 праць цього автора, чомусь у тексті немає жодної згадки на них. Власне, в одній із праць за 2012 рік А.О.Ручка зафіксував зв'язок між політико-громадянськими цінностями та політико-ідеологічними ідентичностями. Зокрема, «ліві» ідентичності найбільше пов'язані з цінностями соціальної рівності та соціальної справедливості, натомість респонденти з «правими» ідентичностями ставлять на перший план свої головні цінності – державну незалежність України, розвиток суспільства і національно-культурне відродження.

2. У підрозділі 3.7 дисертантка провела кластеризацію ціннісних орієнтацій та політичних вподобань, характерних для певних територій України. Це було зроблено на основі даних Європейського соціального дослідження 2012 року. В результаті цього авторка запропонувала свою версію регіоналізації України на основі цінностей та електорального вибору. Однак у представленій візуалізації розподілу адміністративно-територіальних одиниць України на кластери у відповідності до ціннісних орієнтацій та політичних вподобань чомусь зображена карта України без окупованих територій Криму та Донецької і Луганської областей. Можливо, коли б йшлося про сучасні емпіричні дані (принаймні після 2014 року) така візуалізація була б доцільною. Однак на основі даних 2012 року представлена візуалізація є безпідставною.

3. Деякі тези у тексті повторюються. Наприклад, у підрозділах 2.3.1. (с. 94) та 3.1 (с. 106) простежується ідентичний текст щодо «подвійної інституціоналізації» та амбівалентності особистості.

Повнота викладу основних результатів дисертації. Зміст дисертації повністю відображений у наукових статтях у провідних фахових виданнях. Зокрема, результати дисертаційного дослідження викладено у 13 публікаціях, з яких 6 наукових статей у фахових виданнях, у тому числі 1 – у закордонному виданні, яке входить у наукометричні бази Scopus та Web of Science, та 3 – у виданнях, внесених до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus; 6 публікацій засвідчують апробацію результатів дисертаційного дослідження, 1 – додатково відображає результати

Загальні висновки. Автореферат дисертації відповідає вимогам МОН України, а його зміст ідентичний основним положенням дисертаційного дослідження. Дисертаційне дослідження Лешенок У.С. є самостійною і завершеною науковою роботою, а отримані результати, наведені у дисертації та авторефераті, належать її авторці. Отримані наукові результати мають теоретичну і практичну цінність. Оформлення дисертаційної роботи відповідає встановленим вимогам МОН України.

Вважаю, що дисертація Лешенок Уляни Сергіївни «Емпірична ідентифікація політичних орієнтацій на основі життєвих цінностей в українському суспільстві», подана до спеціалізованої вченої ради Д 26.001.30 у Київському національному університеті імені Тараса Шевченка, відповідає вимогам п. п. 9, 11, 12, 13 до кандидатських дисертацій «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України №567 від 24 липня 2013 р. (зі змінами, внесеними згідно з Постановами КМУ №656 від 19.08.2015 р., №1159 від 30.12.2015 р. та №567 від 27.07.2016 р.), а сама дисертантка заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата соціологічних наук за спеціальністю 22.00.02 – методологія та методи соціологічних досліджень.

Офіційний опонент:

доктор соціологічних наук,
старший науковий співробітник,
завідувач відділу
соціально-політичних процесів
Інституту соціології НАН України

Резнік Олександр Станіславович

«18» вересня 2020 року

Підпис Резніка О.С. підтверджую:

Вчений секретар
Інституту соціології НАН України

Малюк Андрій Миколайович

